

Sharing is Uncaring

איך ממשיכים לכתוב בעידן פייסבוק?

„עזוב את התביעה לכנות מקסימלית, לחשיפה 'אמיצה' וטוטאלית, עזוב גם את היומרה להצטייר כטוב, כצודק, כחכם יותר-מכולם, כנכון-פוליטית. עזוב את כל אלה. תניח בצד. בחר את מה שחשוב.“

השבוע נזכרתי באירוע שהתרחש לפני שש או שבע שנים, במסיבה שהשתתפתי בה, על גג של מישהו בתל אביב. המסיבה היתה מלאה באנשי ספרות: סופרים, משוררים, עורכים, חוקרי ספרות ומבקרים לעת מצוא. בחור אחד, משכיל ואינטליגנטי לכל הדעות, ניגש אל בחור שני, מכר שלו ממעגל ראשון או שני, סופר שאז פרסם את ספרו הראשון וזכה לביקורות נלהבות, ושאל אותו בישירות (ייתכן שהאלכוהול היה אחראי במשהו לישירות הזו): "אתה מסוגל לשמוע משהו ביקורתי?"

"כ-כן" מלמל הסופר המתחיל, שהיה די שתוי בעצמו. "תדע לך שלא אהבתי את הספר שלך", הודיע הבחור למכרו משכבר. "בכלל לא אהבתי", המשיך. "יש משהו מאוד מעצבן בכתביה שלך", קבע לסיום. עיניו, שבתחילתם של חילופי הדברים לא משו מעיניו של הסופר המתחיל, הושפלו לרגע אל חרטומי נעליו כאילו כל הנאמר היה יותר מדי אפילו בשבילו. הסופר המתחיל הניד תחילה בראשו בתמיהה, ככל הנראה לא ציפה לשמוע ביקורת נוקבת כל כך על ספרו בנסיבות חברתיות, חבריות, שכאלה, ואז, ספק במבוכה ספק משום שלא מצא משהו יותר טוב להגיד, ענה קצרות: "טוב, זכותך". יכול להיות שאפילו הרים את כוס הוודקה שבידו כמברך את רעהו על האומץ לומר בגלוי את אשר על ליבו.

חילופי הדברים עוררו בי אי נוחות גדולה, אף שלא היתה להם כל נגיעה אישית אלי. משהו במצב הקיומי החשוף, השברירי, של הסופר המתחיל הלחל גם לתוכי (אף על פי שבתקופה ההיא עדיין לא פרסמתי ספר ראשון), ואני זוכרת היטב את תחושת השרירותיות האכזרית של הרגע ההוא: הרגע שבו מעטה הבדידות, שהוא הכרח לאדם הכותב, נקרע באחת, פשוט משום שמישהו החליט לעשות זאת, ולהציג אותך עירום וערייה לעיני כל.

אבל אז עדיין לא היה לנו פייסבוק. או לפחות, הוא לא היה קיים בחיינו בעוצמה שבה הוא מתקיים כיום.

עידן פייסבוק הפך את כל הסופרים והמשוררים לחיות מבוהלות הנמצאות תמיד במנוסה מאורות המכוננית המסנוורים המכים בהם: בכל יום, בכל שעה, בכל דקה, יכול לבוא מישהו, ובחסות ה"דמוקרטיה" הגדולה בעולם – הדמוקרטיה של פייסבוק – לקרוע לגזרים את מה שכתבת בדי עמל. את הלבטים, המעצורים החברתיים והבושה, אפילו את הצורך "לנמק" את הדברים, "להוכיח" את הביקורת שלך – החליפה המיידיות של ה-share. האמריקאים מלמדים את ילדיהם ש-care is sharing. אבל פייסבוק הפך את ה-care לאמצעי המהיר ביותר לבטל את ה-care. פייסבוק מייצר אתיקה של uncaring; כוו שתובעת מהמשתתפים לא לדאוג יותר ליצירה הספרותית ולרווחתה, לא להכיל אותה, לכבד אותה או את יוצרה, ובעיקר: לא להעניק להם מקום בעולם.

ודאי, למקרא הדברים האלה יהיו מי שיגידו: שטויות, בדידותו של האמן לנוכח מבטה המתנכר של הבורגנות הוא רעיון ישן, שימיו כימי הבורגנות עצמה. אני מסכימה. עוד בסיפור החניכה המוקדם שלו, "טוניו קרגר", ניסח תומאס מאן את העמידה הנואשת אבל גם הגאה של האמן, טוניו קרגר, אל מול מושאי אהבתו הנכזבת – האנס האנסן ואינגה הולם – הבלונדינים החסונים והמעשיים, המקובלים בחברה, שבהם אפשר אולי להתאהב (טעות, תמיד טעות חמורה!), אבל אף פעם לא לראות בהם פרטנרים לדיאלוג ספרותי: "יבוא יום ושמו ילך לפניו, וכל מה שיכתוב יראה אור – או אז נראה אם לא יהיה בכך כדי לעשות רושם על אינגה הולם... לא, הדבר לא ירשים אותה כלל – הלא זו כל הצרה [...] למחשבה הזאת התכווץ לבו של טוניו קרגר עד כאב. להרגיש כיצד רוחשים בקרבך כוחות מופלאים של תוגה ושל שעשוע, ולדעת עם זאת כי אלה שנפשו יוצאת אליהם עומדים להם מנגד מתנכרים ושאננים – כמה יש בזה כדי להכאיב!"

דמותה הבלונדית האדישה של אינגה הולם, אשת המעשה, נציגת ה-comme il faut, היא לא הראשונה וודאי לא האחרונה בשורת דמויות של בורגנים שבעים ואטומים, שאין להם היכולת להבין או לחוש אמפטיה כלפי הסופר, שכתבתו רק מעוררת בהם כעס ומבוכה. ובכל זאת אני טוענת שעידן פייסבוק הפך את כולנו למין אינגות כאלה, בווריאציה משוכללת במיוחד: אם אינגה בחרה להסיט את המבט מייסורי האהבה של טוניו המתפתל מולה בשיריו הסוערים, קצת כמו המורה יחזקאל מול שירי האהבה החשופים של נעימה ששון בסיפורה של עמליה כהנא-כרמון, הרי שבמידת פייסבוק אף אחד לא מסיט את המבט. להיפך, כולם רוצים להסתכל זה לזה בפוסטים, בתמונות, בתחתונים – ולהסיק מתוך כל אלה על היצירה, ולהיפך. המבט הפייסבוקי, מבט ה-uncaring, הוא המבט המהיר, החותך, המרפרף מעל היצירה בלי לקרוא אותה, זריז לשפוט על סמך הכותרות הראשיות, על סמך השיח על-אודות, על פי ה"פוליטיקה" של הזהויות (שאף פעם לא מצליחה באמת לרדת לעומקן של הזהויות האמיתיות, אלה שלעולם מסתרות מתחת לפני השטח).

יותר מזה, מבט ה-uncaring הפייסבוקי – התבוננות-היתר שאינה רואה באמת – מכוונת לא רק כלפי האחרים אלא גם כלפי העצמי. בפייסבוק אין סיפור, יש רק וידוי. והווידי, כמו כל וידוי, הוא חושפני, ישיר, מייד, והוא אינטימי כל כך, שלמעשה הוא

מבטל כל אינטימיות: שהרי אם בחר מישהו לשטוח בפני, הזרה לו לחלוטין, פרטים כה אישיים מחייו, אני שואלת את עצמי בהכרח אם ייתכן שהפרטים הללו אינם אישיים כלל? אולי הם ידועים, בעצם, לכל מכריו, בני משפחתו והקולגות שלו בעבודה? ואולי חמור מזה – האינטימיות הכרוכה בכתובתם היא בעצם אינטימיות מדומה, שנועדה למעשה לכסות על אמיתות אחרות, אינטימיות הרבה יותר, אך אולי מחמיאות פחות לאגו של המתוודה? רוב הווידויים בפייסבוק מסתיימים במוסר השכל: יש קלוקל כלשהו, אי צדק, עוול, או למצער טעות בהבנה, שעליהם המתוודה מעוניין להצביע. הוא עצמו אינו חלק מהבעיה, הוא מתבונן תמים, כל כך תמים שהוא לא מבין מדוע האחרים אינם מבינים את מה שידוע ונהיר לו זה מכבר. ובכל זאת, עובדה שאינם מבינים. והוא מוכרח, פשוט מוכרח, להסביר להם.

ומה לפרוזה ולכל זה? מהי פרוזה בעידן פייסבוק? מבט מרפרף ברשימות רבי המכר מעיד שהפרוזה המקומית אינה זוכה כיום לביקוש גדול. ספרות המקור מבוקשת בשנים האחרונות הרבה פחות מאשר בעבר הלא רחוק. אבל לכלל העגום הזה יש חריג משמעותי אחד: הספרות שעדיין זוכה לביקוש היא זו הפועלת באותה מתכונת של פוסט בפייסבוק: ישירה, מיידית, נטולת סאבטקסט, נטולת כל דבר חוץ מאשר הווידוי האישי־חושפני העומד כשהוא לעצמו, בלי שום צורך בצעיף אמנותי, בלי שום צורך באמנות כלל – אבל עם כוונה שלמה לחנך, להסביר, להאיר, בין שמדובר באידיאולוגיה ובין שמדובר בחיים "נכונים" יותר, כמו ספר וידויים של נשים ש"מדברות מיניות", ומופיע, איך לא, ברשימת רבי המכר של ספרי הפרוזה.

אבל תפקידה של ספרות בכלל ושל פרוזה בפרט אינו לחלץ וידויים מאנשים בשר ודם, וגם לא לחנך או להטיף. מהו, בכל זאת, תפקידה? האם ניתן בכלל לנסח אותה? ועל אחת כמה וכמה, האם ניתן לנסח אותה בעידן הנוכחי? האם אפשר בכלל להמשיך לכתוב פרוזה בעידן פייסבוק?

בסיפורו "אינטימיות" (Intimacy), אחד מסיפוריו המאוחרים והחושפניים ביותר של ריימונד קארבר, הוא מספר על ביקור בביתה של אשתו לשעבר – זמן רב לאחר שהתגרשו. היחסים ביניהם היו בעבר אינטנסיביים מאוד: יחסים סוערים, מלאי תשוקה, אבל גם גדושים במריבות אלימות, בבגידות ובהלקאה עצמית משני הצדדים. אלה גם היו היחסים שבנו אותו כסופר. הוא התחיל לכתוב בעידודה, ודמותה הופיעה בגרסאות שונות ברבים מסיפוריו. גם בביקור הזה, שמתחיל במריבה שנראית כאילו היא עומדת לגלוש במהרה לאלימות, הוא מבהיר, "שלא תהיה טעות, אני מרגיש בבית". אחר כך הם מדברים על הכתיבה שלו. היא רותחת מזעם על כך שהשתמש ביחסים ביניהם בכתובתו ועל האופן שבו הציג אותה בסיפוריו לאורך השנים. היא טוענת כנגדו שהוא: "הציג אותה ללעג ולקלס ביצירה שלו". אבל בסצינת הפרידה המצמררת שלהם, כשהוא כורע על ברכיו לפניו כמו במעין הצעת נישואים מאוחרת או אולי בקשת מחילה, מתברר שהיא מודעת היטב לכך שגם המפגש הזה עצמו עומד להפוך לסיפור קצר של ריימונד קארבר. והיא משיאה לו עצה ספרותית קצרה: "תספר את הסיפור כמו שאתה צריך לספר אותו. ועוזב את כל השאר. כמו תמיד. אתה הרי עושה את זה כבר כל כך הרבה זמן, שזה לא צריך להיות קשה לך".

אשתו לשעבר של קארבר מנסחת באופן ברור ביותר את הצו הפואטי שהיא מנחילה לבעלה הסופר, צו שהוא גם תמצית אפשרית של הפואטיקה של הסיפור הקצר בכלל: **יצירת אינטימיות**. סיפור קצר צריך ליצור אינטימיות עם הקורא, אינטימיות עם העולם ועם מה שיש בו.

אינטימיות אינה וידוי על מה ש"באמת" קרה (אלא אם כן לווידי הזה יש מטרות פואטיות מיוחדות, ובדרך כלל מתוחכמות ומניפולטיביות במכוון, ובכך עסקה ספרות הידוי הענפה – מהווידיים של רוסו ועד ל"סונטת קרויצר" של טולסטוי). יצירת אינטימיות אינה "חשיפה". זה לא להתפשט או להפשיט אחרים, וודאי לא להציגם עירום ועריה בכיכר בעיר. נהפוך הוא, אינטימיות היא עניין הכרוך בזהירות, בסלקטיביות, בבחירה מדוקדקת ומושכלת של פרטים שאותם יש להעביר הלאה, להפקידם כמתנה יקרת ערך בידי של הקורא. "תספר את הסיפור כמו שאתה צריך לספר אותו, ועזוב את כל השאר." עזוב את התביעה לננות מקסימלית, לחשיפה "אמיצה" וטוטאלית, עזוב גם את היומרה להצטייר כטוב, כצודק, כחכם-יותר-מכולם, כנכון-פוליטית. עזוב את כל אלה. תניח בצד. בחר את מה שחשוב. יש סיפור שמסתתר שם, ביומיום, בדרמה שוברת הלב של חיינו, ומי שמוכרח לספר את הסיפור הזה צריך לעשות זאת בדרך האפקטיבית ביותר מבחינה אמנותית.

קארבר, ושאר אמני הסיפור הקצר שקדמו לו ושבאו אחריו, מצ'כוב ועד אליס מונרו, ידעו שהדרך האפקטיבית ביותר מבחינה אמנותית היא אף פעם לא דרך של sharing, אלא תמיד דרך של caring: דרך של התבוננות, ובעיקר: דרך של נקיטת אחריות ביחס לכל מה שהמבט מגלה: ביחס לאחר העומד שם, מולך, במלוא קסמו, עליבותו וחולשתו, וגם ביחס לעצמך, בין שאתה סופר בשיא תהילתו ובאין שאתה סתם גבר שבור שמתגולל על הרצפה לרגליה של אשתו לשעבר.

סיפורו של קארבר "אינטימיות" פותח אופק אופטימי בעבור הפרוזה בכלל, ובראש וראשונה בעבור הסיפור הקצר, הז'אנר הקרוב ביותר לפוסט בפייסבוק, ומשום כך גם זה שנפגע אנושות בעידן הפייסבוק. האופק הזה לא קשור בהחזרת כבודו האבוד של הסופר, זה שנגזל ממנו לכאורה בעידן הפייסבוק. למעשה, ייתכן שבצדק נמנעות בעידן הזה מסופרים ומשוררים פריוילגיות מיוחדות. אולי אפילו טוב – גם בשבילם, גם בשביל יצירתם – שיהיה מישהו שייגש אליהם במסיבה רבת המשתתפים של פייסבוק ויגיד: אתה יודע מה, אדון סופר, לא סבלתי את כתיבתך. וביננו, אם אתה אדון סופר ולא גברת סופרת, אולי אפילו מגיע לך שיקרה לך דבר כזה. הרי ממילא כל שאר העולם עסוק בלהלל ולקלס אותך.

האופק האופטימי שקארבר מצביע עליו, קשור בעיני באפשרות לספר את הסיפור כמו שאת ואתה צריכים לספר אותו: לא משום שאתם רוצים "לשתף" את הקוראים בחיכם, וגם לא משום שאתם רוצים "ללמד" אותם איזה "שיעור"; אלא פשוט מפני שאתם מאמינים שמדובר בסיפור שצריך להיות מסופר, ושאף אחד מלבדכם לא יוכל לספר אותו כך, או לפחות – אף אחד לא יוכל לספר אותו כמוכם.